

УДК 378.22.018.1 (477) «18/19»

АНДРІЙ БАРДІНОВ

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ДОПОМІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ЯК ПОТУЖНІ ЗАСОБИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ГУВЕРНЕРСЬКИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ (II ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.)

У статті розглянуто роль допоміжних організаційних форм, зокрема, педагогічних курсів як потужних засобів професійної педагогічної освіти гувернерських кадрів в Україні другої половини XIX – початку XX століття.

Ключові слова: організаційні форми, педагогічні курси, вихователь – гувернер, навчальні програми, педагогічна освіта

Постановка проблеми. Пошук організаційних шляхів підготовки фахівців гувернерської сфери сучасності зумовлює звернення до наукових ідей видатних педагогів другої половини XIX – початку XX століття та практичного досвіду, адже численні ідеї минулого щодо питання вирішення зазначеної проблеми сьогодні переживають друге відродження, досвід минулого, достатньо осмислений, може бути корисним у сучасних умовах активних пошуків шляхів підготовки гувернерів. Їх актуалізації сприяють соціально-економічні зміни, що відбуваються сьогодні в Україні, під впливом яких сформувався певний соціальний прошарок заможних сімей, який потребував фахівців гувернерської сфери. Ці обставини зумовили відродження інституту гувернерства як суспільно необхідного соціально-педагогічного явища. Основним його призначенням стає задоволення освітньо-виховних потреб, які виникли нині в окремих сім'ях, однак є значущими для суспільства в цілому. З цих причин професія гувернера стає сьогодні затребуваною і вимагає професійної підготовки до неї кваліфікованих фахівців. Як відомо, сучасна педагогічна освітня система в Україні здійснює підготовку фахівців гувернерської сфери у педагогічних вишах, педагогічних коледжах, педагогічних класах, освітніх інституціях педагогічного спрямування, педагогічних училищах [6]. З переліку освітніх інституцій бачимо, що існує досить чітка система підготовки гувернерських кадрів в Україні, в які простежуються структурні компоненти довузівської, вузівської та післявузівської підготовки фахівців із професії гувернера. Крім того, сьогодні зазначену проблему намагаються вирішувати не тільки вчені, але й учителі-практики, навіть батьки, чий діти з різних причин потребують індивідуального виховання й навчання дітей у домашніх умовах. Серед них – питання індивідуального навчання дітей з відхиленням у стані здоров'я, розумовообдарованих дітей, проблема вирівнювання (септо підтягти так звану «нестандартну» дитину до рівня ровесників) та ін. Ці обставини обумовили легалізацію професії гувернера на державному рівні та спричинили пошук організаційних шляхів підготовки гувернерських кадрів [3]. Однак сучасного досвіду у цьому напрямі ще недостатньо.

Аналіз досліджень і публікацій. Зважаючи на актуальність проблеми та недостатність її вирішення, вектор досліджень сучасних учених (І. Важинського, Л. Вовк, І. Воробець, Н. Дем'яненко, О. Корх-Черби, Т. Кравцової, В. Омельчука, О. Перетятко, Н. Побірченко, Л. Применко, М. Романюк, Є. Сарапулової, Т. Сухенко, Л. Хомич та інших авторів) у цьому напрямі звернений до історико-педагогічного досвіду другої половини XIX – початку XX століття, оскільки у цей період гувернерство досягло найвищого розвитку й офіційного визнання його як освітнього феномену в цілому. Серед наукових праць згаданих учених помітне місце займають роботи, в яких

прямо чи опосередковано педагогічна освіта розглядається як головний чинник у підготовці фахівців губернерської (приватної) сфери.

Метою статті є з'ясування ролі допоміжних організаційних форм як потужних засобів професійно-педагогічної підготовки губернерських кадрів в Україні зазначеного періоду.

Виклад основного матеріалу. У розв'язанні проблеми підготовки вихователя-губернера важливу роль відіграли допоміжні організаційні форми (педагогічні курси, музеї, педагогічні читання, педагогічні виставки, бібліотеки, учительські з'їзди та ін.). Оскільки виступали як потужні засоби професійно-педагогічної освіти майбутніх фахівців губернерської сфери. Вони хоч і мали відмінні мету, завдання, зміст, проте у поєднанні зі специфічними особливостями суттєво впливали на процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців губернерської та приватної сфери, який відбувався шляхом пропаганди педагогічного досвіду; створення авторських посібників, методик, програм; використання творчо опрацьованих педагогічних ідей, пристосованих до особливостей регіону, освітнього закладу тощо. Враховуючи це, зазначені допоміжні організаційні форми ми розглядаємо як структурні компоненти системи професійної педагогічної освіти, що певною мірою впливали на зміст підготовки вихователя-губернера та вчителя-приватиста.

У цьому плані насамперед зазначимо, що найдієвішою розповсюдженою організаційною допоміжною формою у підготовці фахівців губернерської (приватної) сфери в досліджуваній нами історичний період виявилися учительські курси. Відмітимо, що характерною організаційною ознакою учительських курсів було те, що вони, як правило, створювалися при вищих навчальних закладах освіти, спеціальних професійних навчальних закладах освіти, земствами й іншими громадськими інституціями та приватними особами. Цілком логічно, що їх регулярно організовували майже у кожному губернерському та повітовому місті. Найпоширенішими з-поміж них стали Київські, Одеські, Харківські вищі жіночі курси; вищі вечірні жіночі курси А. В. Жекуліної; дворічні учительські курси при повітових училищах; літні учительські курси, які створювалися на базі кращих земських шкіл та інших освітніх установ. Кількість учительських курсів, а також їх слухачів коливалася відповідно до місця, де вони організовувалися, тривалості часу їх існування (довготривалі, короткочасні), ким організовувалися, тобто хто ініціював відкриття учительських курсів (приватні особи, громадськість, різні товариства тощо) і з якою метою.

Звісно, мета для всіх існуючих на той час педагогічних курсів була єдина – підвищення професійного педагогічного рівня освітян, оскільки курси надавали змогу передовсім поновити педагогічні знання всім, хто мав справу з вихованням і навчанням дітей і молоді. У нашому випадку – це поглибити майбутніми фахівцями губернерської (приватної) сфери знання зі спеціальних та психолого-педагогічних галузей наук, необхідних для здійснення ними педагогічної діяльності.

Дослідники зазначеної проблеми стверджують, що «саме учительські курси відіграли важливу роль у процесі формування інноваційного потенціалу вітчизняного вчителя» [7, с. 69], а отже, й губернера. Цьому насамперед сприяли навчальні плани та програми курсів, які вигідно відрізнялися від програм спеціальних навчальних закладів з підготовки педагогічних кадрів своїм змістом, оскільки були динамічнішими, реагували на появу нових явищ і процесів як у вітчизняному, так і в зарубіжному педагогічному досвіді. Про це свідчать демократичність процедури їх створення та впровадження в навчально-виховний процес.

Так, до програм учительських курсів, зазвичай, уходили загальноосвітні, гуманітарні, природничо-історичні предмети та педагогічні дисципліни. Підтвердженням тому – програми Харківських учительських курсів 1911 року, які в зміст освіти включали для вивчення, крім загальноосвітніх дисциплін (Закон Божий, російська мова, історія, арифметика, історія літератури, гігієна), ще й спеціальні предмети: хімію, фізику, ботаніку, загальну зоологію, анатомію, фізіологію людини, російську історію, шкільну гігієну, історію

російського письменства, російську мову, методику природознавства, «Начатки народного господарства», а згодом і педагогічну психологію, тим самим забезпечували якісну професійну педагогічну підготовку вихователя-гувернера. Крім того, організатори курсів вводили для вивчення спеціальні дисципліни, які не передбачалися навчальним планом. Цей факт підтверджує тогочасний науковець Д. Пісочинець, який, характеризуючи освітню діяльність учительських курсів, відмічає саме факт «розширення навчальних програм курсів за рахунок психолого-педагогічних дисциплін» [8, с. 8-14].

Крім того, на учительських курсах додатково організовували читання лекцій на психолого-педагогічну тематику, що становили пізнавальний інтерес для слухачів. Для підвищення їхнього професійного педагогічного рівня створювали своєрідні творчі лабораторії, що передбачали проведення практичних занять, дослідів, експериментів, написання рефератів, творчих робіт, розробку проектів, навчальних програм, посібників, проведення зразкових уроків тощо. Підтвердження цьому факту знаходимо в освітній діяльності літніх учительських курсів у м. Охтирка Харківської губернії [4], на яких постійно проводилися зразкові й пробні уроки з подальшим їх обговоренням. У такий спосіб викладачі курсів намагалися закріпити теоретичні педагогічні знання слухачів і разом із цим підвищити їхній методичний рівень. Високий професійний рівень викладацького персоналу учительських курсів (лекторами були визначні діячі вітчизняної педагогічної науки, які в різні часи викладали на різних курсах, серед них – О. Ф. Лазурський, О. П. Медведков, О. Ф. Музиченко, Т. Г. Лубенець, О. Обухов та ін.) забезпечував змістовне та цікаве викладання матеріалу, що відіграло не останню роль у формуванні певних професійно-педагогічних знань та якостей слухачів курсів. Широка популяризація новітніх педагогічних ідей, які висвітлювалися на курсах, сприяли активізації руху вихователів-гувернерів за самоосвіту.

Не менш суттєвим і таким, що заслуговує на увагу, відповідно до мети нашого дослідження, є факт відкриття курсів педагогічного спрямування у Західному регіоні України. Зокрема у Галичині в 1854 році, при вищих реальних школах, були створені спеціальні педагогічні курси для підвищення професійно-педагогічного рівня знань вчителя-приватиста, які «послужили основою для створення в 1871 році учительських семінарій» [1, с. 36]. Термін навчання на курсах тривав два роки. Характерним було те, що кандидатів тут розподіляли по трьох групах відповідно до предметів, які вони мали викладати в майбутньому. Так, до першої групи входили кандидати, які викладатимуть географію, історію, природничі науки та мову; до другої – арифметику, геометрію і геометричні рисунки, будівництво та архітектурні рисунки, рисунок від руки та фізику; до третьої – природничі науки, фізику, хімію та арифметику. Як бачимо, розподіл відбувався диференційовано. Такий підхід дозволяв досягти найбільшого ефекту у вихованні та навчанні майбутніх учителів-приватистів. Проте об'єднуючим фактором усіх кандидатів трьох груп було прагнення навчити їх ще й виховним функціям, що, безсумнівно, розширювало їх функціональні обов'язки у напрямку як вихователів. Після закінчення курсу навчання проводилися кваліфікаційні іспити. За результатами навчання комісія засвідчувала: якщо був недостатній рівень педагогічної підготовки випускника, то він діставав право на посаду вчителя лише у головній або тривіальній школі. Якщо ж рівень педагогічної підготовки випускника був високий, то він діставав право на посаду вчителя-приватиста. При цьому спостерігалось, що найбільшого ефекту досягалося тоді, коли навчально-виховний процес на курсах організовувався відповідно до природних нахилів та здібностей кандидатів на посаду вчителя-приватиста, їхніх смаків, що надавало свободу в заняттях улюбленим предметом.

Як бачимо, вимоги до рівня професійно-педагогічних знань учителя-приватиста були вищими, ніж до вчителя. У цьому плані заслуговують на увагу також літні учительські курси, організовані деякими земствами. Так, із метою підвищення професійно-педагогічного рівня знань вихователів-гувернерів до навчальних програм згаданих курсів вводилися для поглибленого вивчення не тільки психолого-педагогічні дисципліни, але й предмети з українознавства, що було новим, позитивним явищем у педагогіці того часу. Про це, наприклад, свідчить той факт, що Полтавське земство

запросило у 1909 році Ореста Левицького викладати історію України [9, с. 438] на літніх учительських курсах.

У цьому аспекті варто також відмітити діяльність педагогічних курсів, організованих просвітницьким товариством «виховательок і вчительок» у 60-ті роки XIX століття, які користувалися найбільшою популярністю в ті часи [2, с. 401]. Така популярність курсів пояснюється тим, що в зміст освіти було включено як загальноосвітні, так і спеціальні та психолого-педагогічні дисципліни. Крім того, для виховательок-гувернанток при товаристві були створені педагогічні курси іноземних мов, які надавали можливість у майбутньому не тільки навчати своїх дітей і за необхідності й чужих, але й контролювати педагогічну діяльність домашніх учителів-предметників. При цьому лектори вважали своїм обов'язком не просто «дати знання» слухачам, а передовсім навчити їх ставити запитання щодо певної проблеми. Це викликало інтерес слухачів, розуміння мети виховання, бажання творчо використовувати набуті знання у практичній педагогічній діяльності. Так, дослідники проблеми у цьому напрямкові відмічають, що «у змісті психолого-педагогічних предметів, які викладалися на курсах, простежувалася тенденція до їх розширення та інноваційної спрямованості» [7, с. 72]. А висока обізнаність лекторів щодо останніх досягнень світової та вітчизняної педагогічної науки і практики, використання нестандартних методик викладання були головними засобами у формуванні професійно-педагогічних знань майбутніх фахівців гувернерської та приватної сфери. Все це разом сприяло поширенню педагогічних курсів і їх популяризації.

Утім, на наш погляд, об'єктивною причиною популярності всіх педагогічних курсів слід вважати «свободу дій», яку отримали організатори курсів щодо їх створення, визначення структурно-змістового компонента освіти. Яскравий доказ цьому факту – діяльність літніх Харківських учительських курсів [4, с. 12]. Так, провідною ознакою «свободи дій» організаторів згадуваних курсів стала відмова від пріоритету вивчення тут тільки тих дисциплін, які передбачалися навчальним планом. Натомість «свободою дій» стало обґрунтування необхідності впровадження для вивчення спеціальних дисциплін. Зокрема до навчального плану були включені такі дисципліни як педагогіка, загальна психологія, педагогічна психологія. Безсумнівно, це розширювало зміст навчання і, водночас, поглиблювало знання слухачів із психолого-педагогічних дисциплін, які становили підґрунтя для навчально-виховної діяльності гувернерів. Крім того, цьому сприяло: по-перше, висвітлення освітньої діяльності педагогічних курсів на шпальтах педагогічної преси, що, звісно, привертало увагу багатьох фахівців гувернерської сфери; по-друге, - плідна й творча діяльність визначних діячів вітчизняної педагогічної науки в організації навчально-виховного процесу педагогічних курсів, що, в свою чергу, надавало змогу отримати знання з фахових та психолого-педагогічних дисциплін за короткий термін навчання; по-третє, - «свобода дій» педагогічних курсів; по-четверте, - отримання звання на посаду саме вихователя-гувернера. Все це разом зумовило як кількісне зростання педагогічних курсів, так і кількості їх слухачів. Так, у 1910-1911 рр. вже існували Харківські, Полтавські, Київські, Олександрівські, дворічні педагогічні курси при Житомирському двокласному училищі, Рівненському другому початковому училищі та ін., перелік яких можна продовжити.

Висновки. Безсумнівно, що педагогічні курси, як потужні засоби допоміжних організаційних форм, суттєво збагатили вітчизняну педагогічну теорію і практику професійно-педагогічної підготовки гувернерських кадрів. Адже знання, здобуті у такий спосіб, ставали для виховательок-гувернанток підґрунтям для самоосвіти щодо вироблення умінь взаємодії з дітьми, педагогічно доцільних стосунків дітей із батьками та взаємодії з громадськістю. Не втратили актуальності й нині означені допоміжні організаційні форми підвищення професійно-педагогічного рівня фахівців освітньої галузі взагалі й гувернерської зокрема. Така особливість наукових істин, що розвиваються і можуть слугувати як підґрунтя розробок і впровадження педагогічних новацій із підготовки гувернерських кадрів у сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1722–1939 рр.) / М. Барна // Рідна школа. – 1998. – № 7–8. – С. 34–48.
2. Женские педагогические курсы // Русская школа. – 1893. – № 9–10, сентябрь–октябрь. – С. 401.
3. Класифікатор професій (із змінами та доповненнями) Держ. ком. стандартизації України (чинний від 01.01.96). – К. : Соцінформ, 2001. – 584 с.
4. Конспекты лекций по педагогическим предметам, читанным на летних курсах 1912 года для народных учителей и учительниц в г. Харькове. – Харьков, 1913. – 68 с.
5. Краткая историческая записка по поводу 10-летия коллективных уроков. – М., 1898.
6. Педагогічний словник для молодих батьків / Держ. центр соц. служб для молоді ; АПН України ; Ін-т проблем виховання АПН України. – К. : ДЦССМ, 2003. – 348 с.
7. Перетятко О. В. Ідеї реформаторської педагогіки в діяльності приватних початкових та середніх шкіл Харківської губернії (1890–1917 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. В. Перетятко. – Суми, 2001. – 215 с.
8. Пісочинець Д. Народні читання українською мовою / Д. Пісочинець // Світло. – 1912. – Лютий. – С. 8–14.
9. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2016 р.

БАРДИНОВ А.

Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли», Украина

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ФОРМЫ КАК МОЩНЫЕ СРЕДСТВА ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ГУВЕРНЕРСКИХ КАДРОВ В УКРАИНЕ (II ПОЛ. XIX – НАЧ. XX В.)

В статье рассмотрена роль дополнительных организационных форм, в частности педагогических курсов, как сильных способов профессиональной педагогической подготовки гувернерских кадров в Украине второй половины XIX – начала XX века.

Ключевые слова: *организационные формы, педагогические курсы, воспитатель-гувернер, учебные программы, педагогическое образование*

BARDINOV A.

Higher Educational Establishment of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade", Ukraine

ADDITIONAL ORGANIZATIONAL FORM AS A STRONG MEANS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING IN UKRAINE PERSONNEL GUVERNERSKIH (II HALF OF XIX – THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY)

The article discusses the role of other forms of organization, such as teacher training courses as a powerful way of professional pedagogical training of personnel in Ukraine guvernerskih second half of XIX – early XX century. It is noted that educational courses as powerful auxiliary organizational forms greatly enriched the national pedagogical theory and practice of vocational and educational training huvernerskyh staff. After all, knowledge acquired in this way to become kindergarten teachers, governors basis for self on developing skills of interaction with children pedagogically appropriate relationships with parents and children interact with the public. Not lost relevance today expressed by supporting organizational forms of the professional pedagogical specialists of the educational sector.

Keywords: *organizational forms, educational courses, teacher-tutor, curricula, teacher training*